

EL CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ
I DE LA INDÚSTRIA ENTRE 1903 I 1923

MANUEL LLADONOSA I VALL-LLEBRERA

Tesi doctoral dirigida pel doctor
Josep Termes i Ardévol

Josep Termes

CONCLUSIONS GENERALS

CONCLUSIONS GENERALS

Amb tot el material fins aquí exposat, hem assajat de fer palesa la importància de la història del CADCI. Tres realitats se'ns han fet evidents al posar punt final al nostre treball i que justifiquen la seva elaboració. En primer lloc el CADCI és una bona mostra de les actituds i de l'evolució del grup social de la dependència mercantil. Segon, el Centre és un exemple de presència popular del nacionalisme català. I, en tercer lloc, el CADCI, com a institució, per la seva vida interior, constitueix una manifestació de la vitalitat de la societat catalana dels trenta primers anys de segle que, potser, podríem relacionar amb l'"optimisme" de la generació catalana de 1901 al que un dia va referir-se Jaume Vicens i Vives.

A desgrat que, entre els dependents del comerç i de la indústria, sorgís l'Associació de la Dependència Mercantil, una de les entitats cofundadores de Solidaritat Obrera, o el Sindicat Mercantil de la CNT, el CADCI representaria no obstant el principal exponent organitzatiu d'aquest grup social. La creació d'altres centres de dependents per la geografia del Principat, d'acord amb el model de l'entitat autonomista barcelonina confirmaria la realitat que el CADCI era el millor traductor de les ambigüetats i contradiccions dels treballadors mercantils. Contradiccions i ambigüetats, si més no, respecte del moviment obrer general. Els dependents de comerç, efectivament, havien de seguir una evolució molt diferent en aquest sentit. Si el moviment obrer havia evolucionat del miratge lerrouxista a l'anarcosindicalisme, els dependents foren atrets pel nacionalisme català i durant molts anys persistiren en el reformisme social, tot movent-se entre el desclassament i la proletarització. Això els dugué a ésser vistos amb recel pels altres obrers, mentre els mateixos "treballadors

de coll i corbata" no acceptaven tampoc de massa bon grat que se'ls considerés iguals que llurs companys. Malgrat les seves condicions laborals, prou magres com hem pogut veure al llarg de les planes anteriors, els dependents giraven entorn d'una òrbita de valors culturals i socials molt diferent de la dels assalariats manuals. El seu contacte diari i proper amb el patró, la seva dispersió, feia difícil una presa de consciència de classe. L'aspiració dels dependents, a l'hora de plantejar-se el seu ascens social, residia en establir-se pel seu compte. La seva tendència, durant molts anys, doncs, fóra la de desclassar-se. Per això, durant una època, els dependents vegeren en l'educació mercantil un mitjà per a aquest progrés. Com que l'Estat no satisfesia aquesta necessitat, una institució particular com el CADCI s'apuntà un gran èxit en establir les seves Escoles Mercantils Catalanes. El nombre creixent de matrícules palesà la bona intuïció dels dependents fundadors d'aquella entitat.

Tot i això, els dependents de comerç s'acaraven amb problemes ben concrets i amb realitats que desmentien els seus somnis. Les condicions de treball, des de bona hora, havien donat lloc a campanyes com la del descans dominical, la jornada intensiva o el tancament de les botigues a les vuit. Sempre, però, les entitats que les promovien -i entre elles el mateix CADCI- havien de doldre's de la poca consciència solidària dels dependents, del seu escàs esperit combatiu, interromput a cops per "foguerades" que no experimentaven continuïtat. El panorama, tanmateix, començà a canviar a partir dels anys de la primera guerra mundial. Aquesta contesa, com per a altres grups socials, resultà també d'una gran transcendència per als treballadors mercantils. L'encariment de les subsistències, la disminució del poder adquisitiu dels seus salaris, l'evolució creixent cap a la concentració de capital i les societats anònimes, les crisis econòmiques, abocaren els dependents cap a la proletarització. I amb la proletarització aparegué una major radicalització en les seves actituds que s'atansaren a l'anarcosindicalisme o -i sobretot- al socialisme -i també al comunisme durant la segona república-.

El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de Barcelona, al llarg de la seva història reflectí aquest procés amb una gran exactitud. Entre 1903 i 1910 la seva actuació, delixant a un costat el nacionalisme, fou bàsicament educativa i

mutual. En aquest darrer sentit també s'entrelligava amb la tradició mutualista catalana i reflectia la manca d'assegurances socials que sofrien els dependents per part de l'Estat. En línies generals es mantingué al marge de les reivindicacions que encapçalava l'Associació de la Dependència Mercantil i que tenien el seu caire més conflictiu en la lluita pel descans dominical. El 1910, aquesta positura havia de modificar-se amb la creació de la Secció Permanent de Relació i Treball i l'inici de l'activitat social del Centre en una perspectiva estrictament reformadora, legal i negociadora que havia de portar-lo poc a poc a dirigir la tasca socialitària de bona part d'associacions mercantils barcelonines i a disposar de capacitat convocadora davant la resta del Principat, en una estratègia que es diferenciava clarament de la CNT. La primera assemblea de dependents de Catalunya de 1913 confirmaria plenament aquest protagonisme del CADCI. A partir dels anys de la primera guerra mundial, havia d'iniciar-se una nova etapa, plena de dramatisme. Un sector de la dependència mercantil es radicalitzaria i seguiria darrera de les posicions anarcosindicalistes -el Sindicat Mercantil de la CNT, per exemple-, mentre altres grups com la mateixa Associació de la Dependència Mercantil fluctuarien entre posicions reformistes i actituds més vigoroses de lluita de classes. El CADCI s'adaptaria en diverses fases a la gran crisi social catalana: el 1915 amb la reforma dels seus estatuts i la neteja de les seves llistes dels socis que s'havien establert pel seu compte; el novembre de 1917 amb l'impuls donat a l'organització gremial i la segona campanya per l'augment salarial, i sobretot la tardor de 1920 amb el procés que duria Francesc Xavier Casals a la presidència de la Secció Permanent d'Organització i Treball i, l'any següent, a la presidència del mateix Centre. Després d'un breu període de desconcert -el darrer trimestre de 1919 i el primer de 1920- el CADCI s'enfrontaria amb la crisi dels anys vint i l'enduriment de la lluita de classes tot accentuant la sindicalització dels dependents, a través de la Federació de Dependents de Catalunya, i tot adaptant la seva tàctica reformista de sempre a les noves condicions. La Comissió Mixta del Treball en el Comerç de Barcelona fóra l'instrument d'aquest plantejament sindical. La tàctica reformista, tanmateix, ara es completava amb una presència cada cop més forta de la ideologia socialista entre els animadors d'Organització i Treball del CADCI. Tot un llenguatge nou -consciència de

classe, anticapitalisme, etc.- apareixia clarament. Creiem que en el darrer capítol això ha quedat prou clar. La solidaritat del CADCI amb la celebració del primer de maig de 1923 i la seva proposta que la Federació de Dependents de Catalunya s'adherís a la Internacional Sindical d'Amsterdam eren prou significatius. La dictadura de Primo de Rivera sols aconseguiria d'aturar aquesta evolució. Els anys de la segona república assistirien a una generalització d'actituds socialistes -i ja també comunistes- entre els dependents del Centre. En totes aquestes etapes, el CADCI no havia fet més que enregistrar una evolució al si dels dependents de comerç i de la indústria: del desclassament a la proletarització, del moderantisme social a la consciència de classe, de la il·lusió d'esdevenir "amo" al socialisme.

El CADCI, tanmateix, no havia d'enregistrar solament l'evolució dels dependents de comerç i de llur actitud de classe, ni havia de reflectir solament les etapes dels conflictes i lluites socials a Catalunya. La història política i cultural fóra també enregistrada fidelment per aquesta entitat. Si l'evolució social del CADCI fou conflictiva i anà a remolc del dramatisme dels esdeveniments, en el camp del nacionalisme català en canvi fou molt més lineal. El CADCI fou creat ja com una entitat que volia contribuir a la recuperació de la identitat i de l'autogovern nacionals. Explícitament, els seus fundadors li donaren el nom de "Centre Autonomista" i en aquesta actitud mai no hi hagueren ruptures ni retrocessos. Els dependents de comerç, en general, de fet, ben aviat s'integraren en el corrent catalanista. El que s'aplegues -sin molt més en el CADCI que no pas en una agrupació com l'Associació de la Dependència Mercantil que, en els primers temps, usava la llengua castellana com a forma d'expressió, confirma l'adscripció important dels treballadors mercantils al nacionalisme català. Els dependents havien d'ésser el nucli social més important del catalanisme radical que dirigia sobretot la Unió Catalanista. Aquest fenomen havia d'explicar la repugnància vers el lerrouxisme i, com a conseqüència, l'alèrgia vers l'obrerisme que, els primers anys de segle, fou atret per l'anterior. Més tard també els dependents del CADCI se sentirien lluny del l'apoliticisme llibertari. La situació concreta dels dependents en la societat catalana, a la que ens acabem de referir, explica en bona part aquest

procés; els dependents "llettraferits" -i els fundadors del Centre ho foren- se sentien molt més estimulats a atansar-se cap al nacionalisme que no pas a freqüentar els ateneus llibertaris o les "casas del pueblo".

Aquest procés no pot explicar-se simplement indicant que els dependents eren nacionalistes perquè els seus "amos" ho eren. La penetració del catalanisme entre els botiguers no fou pas anterior a la dels dependents, sinó paral·lela o posterior, i la seva amplitud molt discutible. Els enfrontaments del CADCI amb la "Unión Gremial" que aglutinava molts d'aquests botiguers i que no tenia res de catalanista és un exemple significatiu; el fracàs del CADCI per aconseguir que els establiments comercials tanquessin una hora l'onze de setembre a finals del període de la història del CADCI que hem estudiat, n'és un altre. Els dependents de comerç per una altra banda havien d'empènyer el catalanisme més intransigent. El CADCI, de fet, al llarg de la seva trajectòria, constituïria un testimoni de la realitat popular del nacionalisme català i del seu abast interclassista.

Una de les llegendes més fortes que ens arribà, en començar la nostra investigació, fou la de la inspiració lliguera del Centre Autonomista de Dependents. Creiem que hem pogut mostrar a bastament, al llarg dels capítols d'aquest treball, que la inspiració del CADCI era el nacionalisme que nodria la Lliga Regionalista, la Unió Catalanista i el Centre Nacionalista Republicà quan aquest s'escindí de la primera. El CADCI nasqué fruit de l'ambient de la represa del catalanisme polític, de la seva conversió en nacionalisme explícit, i lògicament en aquest sentit no podia pas sentir-se oposat a la Lliga Regionalista dels primers anys. Però, des del primer moment, el veritable "profeta", aplaudit i seguit al Centre, fou el doctor Domènec Martí i Julià. Ell va ésser el primer dirigent catalanista cridat a parlar a l'entitat, tot just creada, i sempre fou convidat i acollit amb entusiasme fins a la seva mort. De bona hora hi trobem animadors procedents de la Unió Catalanista i, en certa manera, l'evolució nacionalista del CADCI reflecteix l'evolució de la Unió, des d'un catalanisme, doctrinalment no gaire allunyat de la Lliga Regionalista, al nacionalisme socialista. De l'autonomisme a l'autodeterminació.

El CADCI es mostraria fonamentalment i primerament nacionalista, proper a la Unió Catalanista pel que feia a l'accent posat en aquesta prioritat, però sense decantar-se vers les crítiques agres que aquesta darrera feia respecte de la participació a la política general de l'Estat, i al costat d'allò que unia catalanistes lli-guers i nacionalistes republicans. De fet, repassant les llistes de socis trobem membres de tots aquests nuclis, amb avantatge per als de la Unió Catalanista. El neutralisme davant les diverses opcions catalanes de caire polític fóra, per un altre costat, escrupulós i el seu capteniment bàsicament unitari. D'aquí que convidés sin representants de tots els sectors nacionalistes als seus actes i que escollissin com assessors jurídics un home de la UFNR i un de la Lliga. La "Solidaritat Catalana" constituiria així la realització política concreta que més s'avenia amb la seva concepció del patriotisme. Tanmateix, si el CADCI es mantindria curosament unitari i neutral, des del començament animaria el nacionalisme popular, protestari, sense claudicacions ni discontinuïtats. Fóra el CADCI el qui reprendria la commemoració de l'onze de setembre el 1905, pocs anys després de les celebracions fetes per "Catalunya i Avant", i fóra el CADCI el qui protagonitzaria tota mena de campanyes contra els "atacs" del centralisme i de l'uniformisme madrilenys vers la llengua, la cultura i la personalitat catalanes -o hi participaria activament-. Ens hi hem referit extensament a les planes d'aquesta obra.

En certa manera, la biografia de Puig i Esteve, un dels animadors principals del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria des dels seus primers anys d'existència fins el 1917, sintetitza força bé el nacionalisme del CADCI i la seva evolució. Procedent de la Unió Catalanista, fóra un dels membres de l'esquerra catalanista i figuraria al si de la UFNR. El Pacte de Sant Gervasi, tanmateix, el distanciaria d'aquesta formació i més quan els seus aliats lerrouxistes empaitessin a trets la bandera del CADCI, el 1915, durant la col.locació de la primera pedra del monument a Pi i Margall. El 1917 col.laboraria a l'organització de l'Assemblea de Parlamentaris i es presentaria a regidor a les eleccions municipals per la Lliga Regionalista. El 1922, però, formaria dins d'Acció Catalana. Molts dependents i animadors del CADCI, durant força anys, probablement experimentaren els mateixos senti-

ments que Puig i Esteve respecte de les diverses opcions catalanistes, d'acord amb la major o menor fidelitat nacionalista de les mateixes. Per això el líder que fruï de més popularitat fou sempre Martí i Julià per la seva integritat i constància en un comportament cívic sense defalliments, transigències ni compromisos.

La història del CADCI es caracteritza per l'evolució vers un nacionalisme cada cop més radical. En aquesta evolució probablement podríem distingir-hi dues etapes. A la primera, com hem escrit, la dinàmica es mogué una mica al ritme de l'evolució que hem assenyalat per a Puig i Esteve. Amb més precisió, podríem dir que es caracteritzà per l'unifitarisme i l'"autonomisme", per la convivència de les diverses positures polítiques o d'un altre caire al seu si, i per constituir els seus socis un dels nuclis principals d'animació de les manifestacions, aldarulls i de la "protesta catalana"; especialment quan els dirigents oficials dels partits s'enredaven en picabaralles i es donaven èpoques de fredor, com passà després de la setmana tràgica de 1909. El CADCI es guanyà d'aquesta manera un ampli crèdit davant de tots els sectors catalanistes. En una segona etapa, a partir dels anys de la primera guerra mundial i, sobretot, de la campanya per l'estatut d'autonomia de finals de 1918 i començament de 1919 esdevindria "nacionalista" amb un contingut molt més radical, d'acord amb la conjuntura internacional de l'època. Macià esdevindria el seu guia, especialment després de la mort de Martí i Julià. El primer trobaria al Centre una de les seves bases principals. Aquest darrer, per un altre costat, experimentaria la repressió en ésser el seu local clausurat a finals de gener de 1919. Ja amb anterioritat Puig i Esteve havia estat processat pel seu discurs, el 11 de setembre de 1914, en lliurar una bandera catalana a l'Ajuntament de Barcelona, oferta pel Centre. El CADCI havia de protagonitzar la resistència contra la depressió del catalanisme durant els anys vint i encapçalar la seva represa el 1922-1923 amb el plebiscit nacionalista al que ja ens hem referit llargament al capítol darrer.

El nacionalisme de tipus irlandés desvetllaria les simpaties dels dependents del CADCI i a mesura que la Lliga Regionalista refredés el seu catalanisme, el Centre aniria marcant distàncies respecte d'aquest partit fins a criticar-lo explícitament, sobretot després de la segona col.laboració ministerial de Cambó el 1921-1922. La

personalitat de Francesc X. Casals podria ésser el testimoni d'aquesta segona etapa. Procedent també com Puig i Esteve de la Unió Catalanista -i aquesta procedència comuna ens sembla molt significativa-, havia fet costat a Martí i Julià en la seva trajectòria vers el socialisme. Dins del Centre representaria una de les tendències renovadores i, com a dirigent d'aquesta darrera entitat, mostraria una voluntat tenaç de lligar el nacionalisme i una presència sindical major. Amb ell. Amb ell el nacionalisme d'esquerra s'ensenyorejaria definitivament del CADCI. Francesc X. Casals, un dels homes de Macià també, presidiria el CADCI en arribar la dictadura de Primo de Rivera i hauria de sofrir els seus embats i fer surar novament l'entitat quan aquella caigués. Militant de l'Esquerra Republicana de Catalunya, com tants altres animadors del Centre, fóra nomenat per Macià Conseller de Treball de la Generalitat.

Amb la generació de Casals i Ràfols i Camí s'aparellava el nacionalisme radical amb un activisme social que apel·lava al socialisme com a objectiu final. Els nacionalistes d'Estat Català o de matisació socialista -que seguien Campalans i Serra i Moret- com l'esmentat Ràfols o Manuel Alcàntara, marcaven l'estratègia del Centre en arribar la dictadura de Primo de Rivera; sense trencar, però, amb la generació anterior, perquè el nacionalisme encara aconseguia d'aglutinar totes les generacions de socis que hi convivien. Començava, amb tot, a produir-se ja en aquesta etapa un debat entre els qui volien afirmar el catalanisme com a primera realitat reivindicativa ("catalans abans que dependents") i els qui probablement, tot i voler mantenir en un primer pla el nacionalisme, accentuaven el caràcter de classe del Centre i la necessitat d'una consciència en aquest sentit per part dels dependents. Aquest procés duia a fixar una clara separació del nacionalisme de les classes populars de l'autonomisme de la burgesia i a imbricar-lo amb l'alliberament social. Els dependents que feien aquest plantejament es trobaren insensiblement i progressivament units a una ideologia clarament independentista i socialment revolucionària. El partit d'Estat Català Proletari (després Partit Català Proletari) durant la segona república fóra un dels exponents d'aquestes positures. La Minoria d'Oposició Mercantil a la direcció del CADCI, la seva traducció pràctica a l'interior del Centre Autonomista de Depen-

dents. La mort de Jaume Compte durant els fets del sis d'octubre de 1934 al seu hostatge de la Rambla de Santa Mònica, bombardejat per les tropes governamentals, un símbol d'aquest aparellament entre socialisme i nacionalisme. L'agreujament de la lluita de classes a la segona república, duria però a accentuar encara més la sindicalització del CADCI. La presència comunista augmentaria i el 1936 el Centre es trobaria dins de l'òrbita del PSUC i l'any següent, en plena guerra, dins de la UGT.

No pretenem fer aquí cap judici de valor i molt menys sobre aquesta darrera etapa que no és objecte del nostre estudi. Simplement volem subratllar com tant en el nacionalisme català com en les lluites socials, el CADCI enregistra amb una gran exactitud tota la història social i nacional de Catalunya. Les diverses fases del nacionalisme català es projecten perfectament sobre el Centre. Aquí, d'un catalanisme sense opció de classes, s'evoluciona progressivament vers un nacionalisme d'alliberament i socialista. Els joves dependents de 1931 eren ja molt diferents dels joves fundadors del Centre el 1903.

Al costat d'aquest entrevalcament entre una entitat i el seu context social i polític, caldria també assenyalar la importància institucional del CADCI. Els 14 dependents fundadors del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria a primers de març de 1903, havien esdevingut deu mil, vint anys després. Amb sis seccions permanents i nombroses subseccions, dedicades a l'ensenyament mercantil, al mutualisme, a l'esport, a les millores laborals, a la conscienciació i mobilització populars per les reivindicacions nacionals i, en el darrer període, al cooperativisme, resulta difícil de no mostrar admiració per l'obra d'uns dependents que desmentien les qualificacions d'esperits mediocres o rutinaris que alguns els hi retreien. Des del punt de vista de l'ensenyament professional, és remarcable la seva voluntat renovadora, barrejada en els primers temps amb somnis un tant romàntics -com la pretensió de contribuir al relleu de l'antic passat medieval en el comerç per la Mediterrània-, i d'educació pràctica. Si pensem que noms com Joan Bardina, Eladi Homs i Alexandre Galí d'una manera o altra estigueren relacionats amb el Centre, comprendrem que les seves Escoles Mercantils Catalanes no poden tampoc separar-se del procés general de renovació pedagògica de Catalunya al llarg del

segle XX. La seva activitat mutual ens serveix per a remarcar la condició d'indefensió en què es trobaven els treballadors mercantils davant la malaltia o l'atur així com també la situació sanitària barcelonina al llarg del primer quart d'aquest segle. No és pas tampoc anecdòtic de destacar la contribució important del Centre a la popularització d'esports, reservats fins llavors a la burgesia, com els de mar o el tennis. L'atenció prestada a l'esperanto constitueix un altre aspecte de la seva actitud oberta. I, sobre tot, la tasca cultural, en especial la tribuna del Centre per on passaren tota una munició de personalitats de la vida cultural, política i social de Catalunya.

Martí i Julià, Cambó, Jaume Carner, Coromines, Macià, Serra i Moret, Andreu Nin, Rubió i Lluch, Ignasi Iglesias, Pau Vila, Eugeni d'Ors, Alexandre Galí -que era també soci del Centre-, Apel·les Mestres, Pompeu Fabra, Marcel·lí Domingo, i molts altres -a part dels oradors als que el CADCI cedia el local sense organitzar la conferència-, havien de fer del Centre Autonomista de Dependents una de les tribunes més importants de Barcelona, lloc on pronunciaven conferències de gran ressò tant Martí i Julià com Francesc Macià. Els concerts, les sardanes, els recitals de poesia, les sessions teatrals i les manifestacions periòdiques com la inauguració del curs o la commemoració de l'aniversari de la fundació del Centre, donaven igualment un bon relleu a aquesta entitat. Les seves iniciatives com la Diada de la Llengua Catalana i la Festa d'Infants i Flors, o la seva activitat principal en altres com l'Aplec de la Sardana, feien del Centre un veritable animador de la vida popular catalana. Les seves campanyes catalanistes, l'impuls a la Diada de l'Onze de setembre o a les mobilitzacions populars, l'aprofitament de totes les avinanteses per a reivindicar o sensibilitzar respecte del dret a l'autogovern nacional, com els homenatges als aliats, acabada la primera guerra mundial, i a Rizal, o la vetllada en honor de l'alcalde de Cork el 1920 el 1920, feien del Centre el punt de confluència de la joventut que havia abandonat les tímides posicions autonomistes i que apel·lava obertament a l'independentisme, sobretot a partir de 1918, i de les preses de posició en el mateix sentit de Macià. Les campanyes socials de Relació i Treball -el 1915 Organització i Treball- des de les mobilitzacions pel descans dominical fins a les campanyes pels augmentos salarials, la jornada de vuit hores i la demanda de vacan-

ces, juntament amb els serveis que mantenia com la Borsa de Treball o l'Assessoria Jurídica completaven la importància de l'obra del Centre. En el seu darrer període s'hi sumaven la cooperativa d'estatges i la cooperativa de consum. El cooperativisme, per un altre costat, com ja hem pogut veure en els textos citats al capítol anterior, es dreçava com una alternativa enlluernadora per als animadors del Centre davant de l'organització capitalista, culpable de l'atur i de l'encariment de les subsistències i dels lloguers. Era també un símbol de la progressiva maduració social del CADCI i de la seva resposta a les sol·licituds que cada moment plantejava.

L'obra del Centre, exposada detalladament al llarg de les planes d'aquest treball, era prou diversificada i extensa com perquè cridés la nostra atenció, al marge de tota valoració ideològica i de qualsevol altra consideració. Sens dubte, aquesta munió d'activitats era motivada també mercè a l'organització flexible i autònoma del Centre en seccions permanents i seccions especials. No totes les iniciatives indubtablement arribaren a bon port. A nivell d'actuació social, especialment, els dirigents de la secció sindical del Centre es queixaren durant bastants anys de la manca d'interès societatari dels socis i de la seva escassa militància "sindical" per a dir-ho d'alguna manera. No tots els actes culturals rebien el mateix acolliment i les juntes generals de l'entitat i de secció patien del mal de totes les reunions d'aquest caire, l'assistència escassa; fora dels grans moments, de les dates abans assenyalades de renovació de l'actuació social del CADCI o quan es plantejaren temes conflictius a les juntes generals. Socors Mutus també es queixà durant diversos anys que el nombre d'associats a la seva secció no guardava prou relació amb el nombre de socis del Centre. En contrapartida, la matrícula de les Escoles Mercantils Catalanes s'omplia fins els límits que oferien els locals i aquesta fou durant molt temps el principal esperó de l'augment de socis al Centre -per a matricular-se calia fer-s'hi soci-. També les festes de l'aniversari o les inauguracions de curs assolien un gran ressò. El Club de Mar constituïa un altre dels èxits del Centre. Les actuacions nacionalistes, no cal dir-ho, comptaven amb el màxim d'escalf popular i, a nivell sindical, el Centre anà comptant progressivament amb una munió de joves que arribaren a fer -sobretot a partir de 1920- d'Organització i Treball la principal secció del CADCI.

Probablement una de les tasques que més desvetllà l'entusiasme dels socis i que omplí a vessar les sales de reunió del Centre, fins a haver de cercar locals més amplis a fora, fou l'empresa d'aconseguir un casal propi, el de la Rambla de Santa Mònica, el trasllat al qual el 1914, i la inauguració oficial el 1915, constituïren un dels moments de més eufòria dels socis del Centre i de màxima satisfacció per a Puig i Esteve, el president que tossudament perseguí aquesta realització. La mobilització de tots els socis per a assolir un estatge definitiu fou entusiasta i els resultats els ompliren d'orgull. La solidaritat interior en aquells moments era remarkable. Les diferències i possibles conflictes interiors eren superats pel nacionalisme globalitzador, principal motor que empenyia totes les seccions i subseccions. El conflicte al que ens referirem de 1914, sobre el joc de cartes a la seu del Centre, havia estat superat força de pressa. L'agreujament de la crisi social no s'havia iniciat encara en fer el trasllat al nou estatge. Fou segurament un dels millors moments de la història del CADCI. L'esclat de la guerra mundial l'estiu del mateix any, havia de canviar el panorama, especialment els propers anys quan tot l'Estat fos somogut per la crisi militar, política i social.

A partir de 1916, començà a aparèixer a l'interior del CADCI una oposició, minoritària encara, a la línia social de l'entitat. Jaume Cardús n'era el principal exponent com veiérem al seu moment. Més endavant sorgiria el grup del "Soviet". Diversos socis -Casals, Casas Briz i particularment Manuel Juliachs, entre altres-, reivindicaven una presència molt més ferma del Centre en els problemes dels dependents. Dos obstacles entorpien aquest procés de major compromís sindical. Per un costat, la generació dels antics dirigents havia anat adquirint una posició econòmica favorable gràcies als càrrecs alts o intermitjos que molts ocupaven a les seves empreses -apoderats, gerents, etc.-. La seva actitud no era tancada respecte de les reivindicacions socials. Al cap i a la fi, havia estat un representant d'aquesta fornada, Puig i Esteve, el que havia promogut la creació de la Secció de Relació i Treball. Però, a mesura que s'agreujà la lluita de classes, es mostraren temorencs a incidir excessivament en el camp social, sobretot a arriscar-se i a radicalitzar-se sindicalment que és el que volien els joves. Alguns d'aquests demanaven que el Centre s'arreglerés al costat del moviment obrer organitzat, és a dir de la CNT i això per als antics dirigents era

massa. L'èxit tan brillant del nou casal constituïa la segona dificultat. Efectivament, la por a fer córrer aventures al CADCI per mor de no perdre el "patrimoni" era un obstacle que ben segur no experimentaven els sindicats d'obriers manuals que veien periòdicament clausurats els seus locals humils. El mateix tancament del local del Centre el 1919 confirmaria les aprehensions de la generació gran. Però, finalment, aquesta posició resultà impossible i la generació renovadora amb Francesc X. Casals, al davant, assumiria la direcció del Centre si bé sense trencar amb la generació anterior com ja ho hem assenyalat abans.

Els darrers tres anys del període que hem estudiat del CADCI, protagonitzaren aquest esforç singular de renovació generacional, com ho hem assenyalat a les conclusions del capítol darrer, sense trencament amb l'anterior. Els nuclis d'oposició a l'esquerra no desaparegueren completament del tot. La futura Minoria d'Oposició Mercantil s'insinuava ja. També a la dreta no manca alguna reacció encara que fos la testimonial de Ramon Rucabado. En tot cas el 1923, el traspass generacional era una realitat. La coexistència de l'antiga formada amb la nova de nacionalistes d'Estat Català -o d'esquerra en general- i de socialistes de la Unió Socialista de Catalunya -fundada el juliol de 1923- era possible pel nou clima de revigorització catalanista que continuava englobant els uns i els altres, perquè l'estratègia social del Centre no s'allunyava pas massa dels plantejaments primitius -els riscos en tot cas eren canalitzats a través de la Comissió Mixta i de la Federació de Dependents - i Francesc X. Casals i els seus companys saberen actuar amb prou habilitat i respecte perquè les clivelles no fossin excessives. El nacionalisme radical s'aglutinava principalment a la Secció Permanent de Propaganda Autonomista, que després d'assajar infructuosament de fer canviar la denominació del CADCI per la de Centre Nacionalista de Dependents del Comerç i de la Indústria, aconseguí de substituir la de la pròpia secció per la de Secció Nacionalista, encara que la dictadura no permeté d'enregistrar legalment el canvi. Els socialistes, per la seva banda, se situaven a Organització i Treball, a alguns dels comitès paritaris de la Comissió Mixta i a la Federació de Dependents de Catalunya.

La dictadura de Primo de Rivera amb la persecució de la que feu objecte el CADCI i amb el lliurament d'aquest als sindicats lliures,

aglutinà tots els socis en defensa de l'entitat, fora d'un petit nombre que col.laborà amb els ocupants com Caus o Nadal del Gremi de Viatjants i Corredors, de manera més "possibilista" -els "filipinos" com foren motejats per la majoria de socis-. Però, al mateix temps, la dictadura estroncà -com ja ho hem assenyalat en un altre lloc- l'evolució natural del Centre i feu més difícil el traspàs a una nova generació -la de Cardús, Compte, etc.-. Les condicions de la segona república feren dramàtic aquest nou traspàs. Les noves opcions i els seus protagonistes -independentistes, comunistes, etc.- trencaren frontalment amb les generacions anteriors, la de Manuel Juliachs i la dels fundadors, que en la lluita electoral per la direcció del Centre apareixerien units en una aliança que faria semblar Juliachs -el successor de Casals- molt més conservador del que realment era. Segurament Juliachs no actuà amb prou habilitat en aquells moments i els joves oposicionistes no tenien el respecte de Casals per les generacions antigues; el moment i l'ambient no ajudaven tampoc. Per a alguns es tractava de fer del CADCI el bastió de la independència catalana, per a d'altres de capitalitzar una valuosa clientela política i sindical per a una estratègia social revolucionària, tot subordinant les altres seccions del Centre a la d'Organització i Treball i convertint l'entitat bàsicament en un sindicat de treballadors mercantils.

El triomf de Jaume Cardús al consell general del 17 d'agost de 1934, per a la presidència del CADCI, fou l'eclosió d'aquest procés; i la participació del Centre i la mort de Jaume Compte als fets del sis d'octubre, la projecció pràctica -i tràgica- dels ideals nacionalistes dels nous animadors. El nou tancament del Centre i el context exterior no permeteren tampoc que els dirigents recent elegits de l'entitat poguessin dur a terme els seus projectes i estabilitzessin la seva vida interior, desballestada per les tensions passades. El Centre romandria tancat fins després de les eleccions de febrer de 1936. Pere Aznar, diputat al Parlament de la República, membre de l'antiga Minoria d'Oposició Mercantil i militant del Partit Català Proletari, fóra elegit president del CADCI, en detriment de la candidatura de Jaume Cardús, en un clima i circumstàncies difícils, i de poca participació electoral (Aznar fou elegit per 412 vots). En crear-se el PSUC, la majoria dels dirigents del Centre pertanyien als nuclis originaris d'aquesta formació. No havia de resultar estrany que, en el transcurs

de la guerra civil, i amb la UGT sota la influència d'aquest partit, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de Barcelona esdevingués una secció més d'aquella central sindical.

Com pot veure's fàcilment, l'any 1923 representa un tall substancial en la història del CADCI i explica perquè hem triat aquesta data per a separar el període objecte del nostre estudi del que investiga l'historiador Joaquim Ferrer. Entre 1903 i 1923 es dona l'etapa "clàssica" del CADCI, el desplegament d'una institució d'acord amb la configuració i els trets que li volgueren empremtar els fundadors. Després de 1923, aquesta identitat sofrí remarcables atacs, els de Primo de Rivera que lliurà el Centre al sindicalisme lliure, i el del moviment d'aquells joves radicalitzats durant la segona república -encapçalat per militants del Partit Català Proletari i del Partit Comunista de Catalunya-, en una direcció absolutament oposada. El CADCI afermà molt més la seva tasca sindical i participà en l'alçament nacionalista del sis d'octubre. Però el procés històric que conduïa a la guerra civil portà l'evolució del CADCI més enllà del que havien previst Jaume Cardús i molts dels joves d'oposició al Consell Directiu. El CADCI se sindicalitzà plenament, però perdé la identitat originària en bona part i, àdhuc sindicalment, esdevingué un simple apèndix de la UGT, ja en plena guerra, com abans hem escrit. Si el nomenament de Francesc X. Casals com a Conseller de la Generalitat semblava confirmar l'hegemonia dels socis d'Esquerra Republicana de Catalunya al Centre -mentre Juliachs, afiliat al mateix partit, el succeïa a la direcció del CADCI-, la presidència de Pere Aznar personificaria la del PSUC. El juliol de 1937, significativament, Aznar entrava a formar part del Comité Executiu d'aquest partit. Cal remarcar tanmateix que la normalitat i la constinuitat institucionals del Centre s'estroncaren a partir de la clausura del Centre, com a conseqüència dels fets del sis d'octubre de 1934. La inestabilitat exterior durant la segona república feu impossible l'estabilitat interior i un clima millor per a resoldre les diferències generacionals i ideològiques així com la convivència entre les diverses opcions polítiques dels socis. La guerra i la derrota de la república no representaren sinó el cop de gràcia.

A la vista de l'evolució posterior del CADCI, apareix doncs amb major força la unitat del període 1903-1923 i la justificació dels

límits cronològics que ens hem imposat i que ja hem explicat a la introducció. En resum, hem volgut destacar el rol del CADCI en la història social i nacional catalanes, i l'obra de l'entitat, com un testimoni de la vitalitat de les generacions catalanes durant el primer quart de segle, paral·lela a l'actuació de tants ateneus i grups populars de caire cultural, educatiu, esportiu, social o polític. Una entitat que no era el fruit del treball d'una personalitat aïllada o excepcional, sinó de la contribució d'un nombre important de dependents, de la tasca col·lectiva d'uns socis, amb problemes i dificultats, amb diverses generacions que se succeïren i s'entrelligaren -la dels primers fundadors, la de Puig i Esteve, la de transició de Torrens, Feliu i Codina i Marià Vendrell, la de Francesc X. Casals i Ràfols i Camí, i la de transició també de Jaume Cardús-, generacions que malgrat tots els problemes, aconseguiren de conviure i de col·laborar en un treball comú. Una parcel·la de la nostra història que mereixia l'atenció de l'investigador o de l'estudiós. Una altra cosa haurà estat que els resultats de la nostra recerca hagin estat els justos i els que exigien la importància del tema. El lector jutjarà.

Lleida, 27 de març de 1979

FOONTS

1. OBRES GENERALS

ABAD DE SANTILLAN, D.- Contribución a la historia del movimiento obrero español. Desde 1905 a la proclamación de la segunda república.- Puebla, Ed. Cajica, 1965.

AINAUD, J.M.- JARDÍ, E.- Prat de la Riba: Home de govern.- Barcelona, Ariel, 1973.

ALBERTÍ, S.- El republicanisme català i la restauració monàrquica (1875-1923).- Barcelona, Albertí Editor, 1973.

ALBERTÍ, S.- Diccionari biogràfic, 4 Vols.- Barcelona, Albertí Editor, 1966-1970.

ALOMAR, G.- Negacions i afirmacions del catalanisme.- Barcelona, "La Campana de Gràcia", 1910.

AMETLLA, C.- Memòries polítiques (1890-1917).- Barcelona, Pòrtic, 1963.

CÍRCULO DE LOS DEPENDIENTES DEL COMERCIO DE BARCELONA.- Discurso leído en el acto de la inauguración del..., celebrado el día 16 de Febrero de 1862.- Barcelona, Est. Tip. de Narciso Ramírez, 1862.

CIRCULO DE LOS DEPENDIENTES DEL COMERCIO DE BARCELONA.- Reglamento.- Barcelona, Est. Tip. de Narciso Ramírez, 1861.

BALCELLS, A.- El arraigo del anarquismo en Cataluña.- "Revista de Trabajo", N. 34, Madrid, Ministerio de Trabajo, 1971, p. 69 - 180.

BALCELLS, A.- Cataluña Contemporánea, II (1900-1936).- Madrid, Siglo XXI, 1974.

BALCELLS, A.- La figura de Francesc Layret dins la història contemporània de Catalunya.- "Serra d'Or", Barcelona, març de 1971, p. 13-16.

- BALCELLS, A.- Ideari de Rafael Campalans.- Barcelona, Pòrtic, 1973.
- BALCELLS, A.- Trabajo industrial y organización obrera en la Cataluña contemporánea (1900-1936).- Barcelona, Laia, 1974.
- BARATECH ALFARO, F.- Los sindicatos libres de España. Su origen. Su actuación. Su ideario.- Barcelona, Talleres Gráficos Costel, 1927.
- BENET, J.- Maragall i la setmana trágica.- Barcelona, Edicions 62, 1968.
- BERNIS, F.- Consecuencias económicas de la guerra.- Madrid, Junta para la ampliación de estudios, 1923.
- BONAMUSA, F.- Andreu Nin y el movimiento comunista en España (1930-1937).- Barcelona, Anagrama, 1977.
- BONAMUSA, F.- El Bloc Obrer i Camperol (1930-1932).- Barcelona, Curial, 1974.
- BORJA DE RIQUER.- Les eleccions de la Solidaritat Catalana a Barcelona.- "Recerques", 2, Barcelona, Ariel, 1972, p. 93-141.
- BORJA DE RIQUER.- Lliga Regionalista: La burguesia catalana i el nacionalisme (1898-1904).- Barcelona, Edicions 62, 1977.
- BRENAN, G.- El laberinto español.- París, Ruedo Ibérico, 1962.
- BUENACASA, M.- El movimiento obrero español (1886-1926).- París, Familia y amigos del autor, 1966.
- BUESO, A.- Como fundamos la CNT.- Barcelona, Avance, 1976.
- BUESO, A.- Recuerdos de un cenetista.- Barcelona, Ariel, 1976.
- CABANA, F.- La banca a Catalunya.- Barcelona, Edicions 62, 1965.
- CABANA, F.- Bancs i banquers a Catalunya.- Barcelona, Edicions 62, 1972.
- CAMPALANS, R.- El socialisme i el problema de Catalunya.- Barcelona, A. López Llauràs, 1923.
- CASTELLET, J. M.- MOLAS, J.- Poesia catalana del segle XX.- Barcelona, Edicions 62, 1978.
- CAMPS I ARBOIX, J.- La Mancomunitat de Catalunya.- Barcelona, Bruguera, 1968.

- CAMPS I ARBOIX, J.- El pressupost de cultura de 1908. Problema d'actualitat.- Barcelona, R. Dalmau, 1974.
- CAMPS I ARBOIX, J.- La Solidaritat Catalana.- Barcelona, Destino, 1970.
- Col.loqui d'historiadors.- Barcelona, Centre d'Estudis Històrics Internacionals-Universitat de Barcelona, 1974.
- COMITE DE LA CONFEDERACION NACIONAL DEL TRABAJO.- La Confederación Nacional del Trabajo a la opinión pública de España. A toda conciencia honrada. Manifestaciones y origen del terrorismo en las luchas sociales. Quienes somos y a donde vamos.- Alacant, Impremta Espanyola, s. d.
- CONFEDERACION PATRONAL ESPAÑOLA.- Memoria general del II Congreso Patronal de la...- Barcelona, Imp. Elzeviriana, 1919.
- CONFEDERACION REGIONAL DEL TRABAJO DE CATALUÑA.- Memoria del Congreso celebrado en Barcelona los días 28, 29, 30 de junio y 1º de julio del año 1918.- Barcelona, Imp. Germinal, 1918.
- Congreso de constitución de la Confederación Nacional del Trabajo.- Barcelona, Anagrama, 1976.
- CONNELLY ULLMAN, J.- La semana trágica.- Barcelona, Ariel, 1972.
- COROMINES, P.- Diaris i records de Pere Coromines. Els anys de joventut i el procés de Montjuic.- Barcelona, Curial, 1974.
- COROMINES, P.- Diaris i records de Pere Coromines. De la Solidaritat al catorze d'abril.- Barcelona, Curial, 1974.
- COROMINES, P.- Obres Completes.- Barcelona, Selecta, 1972.
- CRUELLS, M.- Francesc Macià.- Barcelona, Bruguera, 1971
- CRUELLS, M.- Salvador Seguí. El Noi del Sucre.- Barcelona, Ariel, 1974.
- CUADRAT, X.- El debate sobre socialismo y nacionalismo de agosto-diciembre de 1915.- "Revista de Estudios Sociales", N. 12-13, Madrid, setembre 1974-abril 1975, p. 59-90.
- CUADRAT, X.- Salvador Seguí. Anarquisme i catalanisme.- "Serra d'Or", Barcelona, setembre 1975, p. 25-27.
- CUADRAT, X.- Socialismo y anarquismo en Cataluña. Los orígenes de la CNT.- Madrid, Ed. de la "Revista del Trabajo", 1976.

CUADRAT, X.- Socialismo y nacionalismo en Cataluña: 1899-1918.- Tesi doctoral llegida el novembre de 1974 a la Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia de la Universitat Complutense de Madrid.

CUCURULL, F.- El Doctor Martí i Julià i la teoria socialista de l'alliberament nacional.- "Serra d'Or", Barcelona, novembre 1976, p. 9-12.

CUCURULL, F.- Orígens i evolució del federalisme català.- Barcelona, Arts Gràfiques Rafael Salvà, 1970.

Deliberacions de la Assambla general de delegats, VII de la Unió Catalanista tinguda a Barcelona en lo mes de maig de 1904. Tema de discussió: El catalanisme i l'problema social.- Barcelona, Imp. "La Renaixença, 1904.

DÍAZ DEL MORAL, J.- Historia de las agitaciones campesinas andaluzas.- Madrid, Alianza Universidad, 1973.

DOMÍNGUEZ RAMOS, B.- El sindicalismo en la banca y la futura revolución social.- Barcelona, Talleres Gráficos "Unión Obrera", 1923.

ELORZA, A.- Artículos madrileños de Salvador Seguí.- Madrid, EDICUSA, 1976.

FEDERACIÓ DEMOCRÀTICA NACIONALISTA.- Bases d'organització. Manifest. Programa.- Barcelona, s. 1., 1919.

FERRER, J.- Layret (1880-1920).- Barcelona, Nova Terra, 1971.

FERRER, J.- Simó Piera: perfil d'un sindicalista.- Barcelona, Pòrtic, 1978.

FITE, E.- Política republicana. La obra de un partido. El problema de Marruecos. Las huelgas. Las mancomunidades. La autonomía. El poder civil. Sindicalismo. El problema de la tierra. Las responsabilidades. La política, los políticos y el golpe de estado.- Barcelona, Imp. Salvat, Duch i Ferré, 1924.

FOIX, P.- Apòstols i mercaders: 40 anys de lluita social a Catalunya.- Mèxic, Edicions de la Fundació Sara Llorens de la Serra, 1957.

FOIX, P.- Los archivos del terrorismo blanco. El fichero Lasarte. 1910-1930.- Madrid, Las Ediciones de la Piqueta, 1978.

GABRIEL, P.- Confederació Nacional del Treball.- Gran Enciclopèdia, Catalana, V. 5, Barcelona, 1973.

- GARCIA VENERO, M.- Historia de las Internacionales en España; II, 1914-1936.- Madrid, Ediciones del Movimiento, 1957.
- GARCIA VENERO, M.- Historia de los movimientos sindicalistas españoles. 1840-1933.- Madrid, Ediciones del Movimiento, 1961.
- GAZIEL.- Obres Completes.- Barcelona, Selecta, 1970.
- GIRALT-BALCELLS-TERMES.- Bibliografia dels moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes.- Barcelona, Lavínia, 1972.
- GIRALT-BALCELLS-TERMES.- Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes. Cronologia (1800-1939).- Barcelona, Lavínia, 1967.
- GONZÁLEZ CASANOVA, J. A.- Federalisme i autonomia a Catalunya (1868 - 1938).- Barcelona, Curial, 1974.
- GUAL VILLALBI, P.- Memorias de un industrial de nuestro tiempo.- Barcelona, Sociedad General de Publicaciones, s. d.
- HARRISON, J.- El món de la gran indústria: el fracàs del nacionalisme català de dreta (1901-1923).- "Recerques", 7, Barcelona, Curial, 1978, p. 83-98.
- HERREROS, T.- Lerroux tal cual es.- Barcelona, Tipografia El Anuario de la Exportación, 1907.
- HUERTAS, J.M.- Salvador Seguí: el Noi del Sucre. Material per a una biografia.- Barcelona, Laia, 1974.
- IZARD, M.- El procés industrialitzador, dins de Col.loqui d'historiadors.- Barcelona, maig de 1974, Centre d'Estudis Històrics Internacionals-Universitat de Barcelona, p. 91-104.
- JARDÍ, E.- La ciutat de les bombes (El terrorisme anarquista a Barcelona).- Barcelona, R. Dalmau, 1964.
- JARDÍ, E.- El doctor Robert i el seu temps.- Barcelona, Aedos, 1969.
- LACOMBA, J. A.- La crisis española de 1917.- Madrid, Edit. Ciencia Nueva, 1970.
- LERROUX, A.- Mis memorias.- Madrid, Ed. Afrodísio Aguado, 1963.
- LORENZO, C. M.- Les anarchistes espagnols et le pouvoir (1868-1969).- París, Ed. de Seuil, 1969.
- LLADONOSA, M.- El Congrés de Sants.- Barcelona, Nova Terra, 1975.

- LLIGA CATALANA.- Història d'una política. Actuacions i documents de la Lliga Regionalista. 1901-1933.- Barcelona, Imp. Clarasó, 1933.
- LLIGA REGIONALISTA.- El pensament català davant del conflicte euro-peu.- Barcelona, Fidel Giró Impressors, 1915.
- MADRID, F.- Ocho meses y un día en el Gobierno civil de Barcelona.- Barcelona-Madrid, Las Ediciones de la Flecha, 1932.
- MARTIN I RAMOS, J. Ll.- La Unió Socialista de Catalunya (1923-1936). "Recerques", 4, Barcelona, Ariel, 1974, p. 155-191.
- MARTIN I RAMOS, J.Ll.- Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya.- Barcelona, Curial, 1977.
- MEAKER, G. H.- La izquierda revolucionaria en España (1914-1923).- Barcelona, Ariel, 1978.
- MOLAS, I.- Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923).- "Recerques", 4, Barcelona, Ariel, 1974, p. 137-154.
- MOLAS, I.- Salvador Seguí: Escrits.- Barcelona, Edicions 62, 1975.
- NAVARRO, E.- Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914).- Barcelona, Ortega & Artís, 1915.
- NEGRE, J.- Recuerdos de un viejo militante.- s.i., s.d.
- OLIVAR BERTRAND, R.- Prat de la Riba.- Barcelona, Aedos, 1964.
- OLIVAR BETRAN, R.- Repercusiones en España de la primera guerra mundial.- "Arbor", Madrid, 1953.
- OLLER I RABASSA, J.- Quan mataven pels carrers.- Barcelona, Selecta, 1955.
- PABON, J.- Cambó, I.- Barcelona, Alpha, 1952.
- PABON, J.- Cambó, II.- Barcelona, Alpha, 1969.
- PAGÉS, P.- Andreu Nin: su evolución política (1911-1937).- Madrid, ZYX, 1975.
- PEIRO, J.- Escrits (1917-1939).- Barcelona, Edicions 62, 1975.
- PELACHA ZOZAYA, F.- La crisis industrial española y el arancel de 1922.- Barcelona, Universidad de Barcelona. Facultad de Geografía e Historia. Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, 1975.

- PEREZ BARO, A.- Els "feliços" anys vint. Memòries d'un militant obrer (1918-1926).- Ciutat de Mallorca, Moll, 1974.
- PEREZ BARO, A.- Historia de la Cooperación Catalana.- Barcelona, Nova Terra, 1974.
- PESTAÑA, A.- Lo que aprendí en la vida.- Madrid, ZYX, 1971.
- PESTAÑA, A.- El terrorismo en Barcelona, seguido de Principios, medios y fines del sindicalismo comunista. El sindicalismo en Cataluña.- Barcelona, Pequeña Biblioteca Calamus Suscriptorius, 1978.
- PESTAÑA, A.- Trayectoria sindicalista.- Madrid, Tebas, 1974.
- PI SUNYER, C.- El comerç de Catalunya amb la resta d'Espanya.- Barcelona, Pòrtic, 1974.
- PLA, J.- Cambó. Material per a una història d'aquests últims anys.- Barcelona, Edicions de la Nova Revista, 1928-1930. Darrera edició amb el títol Francesc Cambó a l'Editorial Destino el 1973.
- PLA, J.- Homenots, primera sèrie.- Obres Completes, V. XI.- Barcelona, Destino, 1969.
- PLA, J.- Homenots, quarta sèrie.- Obres Completes, V. XXI.- Barcelona, Destino, 1970.
- POBLET, J. M.- Aquell any 1917.- Barcelona, Pòrtic, 1971.
- POBLET, J. M.- Història bàsica del catalanisme.- Barcelona, Pòrtic, 1975.
- POUS I PAGÈS, J.- Pere Coromines i el seu temps.- Barcelona, Edicions 62, 1969.
- PRAT DE LA RIBA, E.- La nacionalitat catalana.- Barcelona, Barcino, 1934.
- PUIG I FERRATER, J.- Servitud.- Barcelona, Nova Terra, 1973.
- RIBERA ROVIRA, I.- Nacionalisme.- Folletó de Foment.- Reus, 1917.
- ROMERO MAURA.- La Rosa de Fuego. El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909.- Barcelona, Grijalbo, 1975.
- RCDÉS, J.- Socialdemocràcia catalana i qüestió nacional (1910-1934).- "Recerques", 7, Barcelona, Curial, 1978, p. 125-143.
- ROMEU, F.- Las clases trabajadoras en España.- Madrid, Taurus, 1970.

- ROSELL I MONTANE, F.- L'obra i la personalitat del doctor Martí i Julià.- Barcelona, 1918.
- ROVIRA I VIRGILI, A.- El nacionalismo catalán. Su aspecto político, los hechos, las ideas y los hombres.- Barcelona, Minerva, s.d.
- ROVIRA I VIRGILI, A.- Prat de la Riba.- Barcelona, Edicions 62, 1968.
- ROVIRA I VIRGILI, A.- Resum d'història del catalanisme.- Barcelona, Barcino, 1936.
- ROYO VILANOVA, A.- Cuestiones obreras.- Valladolid, Imp. Castellana, 1910.
- RUIZ MANJON, O.- El Partido Republicano Radical (1908-1936).- Madrid, Tebas, 1976.
- SAGARRA, J. M. de.- Memòries.- Barcelona, Noguer, 1954.
- SALADRIGAS, R.- L'Escola de Mar i la renovació pedagògica a Catalunya.- Barcelona, Edicions 62, 1973.
- SASTRE, M.- Las huelgas en Barcelona durante los años 1910 al 1914 ambos inclusive.- Barcelona, Edit. Barcelonesa, 1915.
- SASTRE SANNA, M.- La esclavitud moderna. Martirilogio social.- Barcelona, Librería Ribó, 1921.
- SOLANO, E. G.- El sindicalismo en la teoría y en la práctica.- Barcelona, Casa Editorial de B. Bauzá, 1919.
- SOLDEVILA, F.- Història dels catalans, V. V.- Barcelona, Ariel, 1974.
- TERMES, J.- El federalisme català en el període revolucionari de 1868-1873.- "Recerques", 2, Barcelona, Ariel, 1972, p. 33-69.
- TUÑÓN DE LARA, M.- El movimiento obrero en la historia de España.- Madrid, Taurus, 1972.
- TUÑÓN DE LARA, M.- Introducció a la història del moviment obrer.- Barcelona, Nova Terra, 1966.
- TUÑÓN DE LARA, M.- Variaciones del nivel de vida en España.- Madrid, Península, 1965.
- TUÑÓN DE LARA, M.- La España del siglo XX.- París, Llibreria Espanyola, 1966.
- VENTALLÓ, J.- Les escoles populars ahir i avui.- Barcelona, Nova

Terra, 1968.

VENTURA, J.- La personalitat veritable del Baró de Koenig.-
"Serra d'Or", Barcelona, desembre de 1970, p. 81-85.

VICENS VIVES, J.- Historia de España y América, V (Burguesía, industrialización y obrerismo).- Barcelona, Teide, 1959.

VILAR, P.- Catalunya dins l'Espanya moderna, I.- Barcelona, Edicions 62, 1964.

XAMMAR, E.- Seixanta anys d'anar pel món.- Barcelona, Pòrtic, 1974.

2. OBRES ESPECIFIQUES PER A LA HISTORIA DEL CADCI I FONTS
MANUSCRITES

Actes de l'Ajuntament de Barcelona, V. III, any 1914.

ALBÓ Y MARTI, R.- Barcelona caritativa, benéfica y social, II.-
Barcelona, La Hormiga de Oro, 1914.

BALCELLS, A.- El sindicalisme a Barcelona (1916-1923).- Barcelona,
Nova Terra, 1966.

ASOCIACIÓN DE LA DEPENDENCIA MERCANTIL DE BARCELONA.- El descanso
dominical y la reglamentación del trabajo.- Barcelona, Tip. Valls
i Borràs, 1911.

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA, COMISION DE HACIENDA, INSTITUTO DE ES -
TADISTICA.- Estadísticas sociales. Monografía estadística de la
clase obrera.- Barcelona, Henrich i Cia, 1921.

BAS, J.- Organització de centres de dependents, dins de El llibre
del primer curs d'estudis comercials de Terrassa.- Terrassa, s. i.
1913, p. 90-106.

CAMBO, F.- La crisi social de Catalunya. Conferència d'en Fran-
cesc Cambó, donada el 31 d'octubre de 1919 en el Palau de la Músi-
ca catalana.- Santiago de Xile, Folletó de Germanor, 1920.

CARNER I RIBALTA, J.- De Balaguer a Nova York, passant per Moscou
i Prats de Molló.- París, Edicions Catalanes de París, 1972.

CARRERAS I PALET, J.- Un troç de la història de Catalunya. La vida
i l'obra del que fou el CADCI.- Text mecanografiat inèdit.

CUADRAT, X.- La cuestión catalana y el PSOE: algunas consideracio-
nes.- "Perspectiva Social", 5, Barcelona, 1975, p. 129-157, p.
129-157.

CUCURULL, F.- Panoràmica del nacionalisme català, III (1875-1914).-
París, Edicions Catalanes de París, 1975.

- CUCURULL, F.- Panoràmica del nacionalisme català, IV. (1914-1931).- París, Edicions Catalanes de París, 1975.
- CURET, F.- Història del teatre català.- Barcelona, Aedos, 1967.
- Estatuts de la Federació de Dependents de Catalunya.- Barcelona, Imp. de M. Galve, 1921.
- FERRER, J.- LLADONCSA, M.- Nacionalisme català i reformisme social en els treballadors mercantils a Barcelona entre 1903 i 1939, dins de Teoría y práctica del movimiento obrero en España (1900-1936).- València, Fernando Torres Editor, 1977, p. 281-330.
- GALI, A.- Institucions de cultura i moviment científic, artístic i literari de Catalunya del 1900 al 1936.- Llibre seté, capítol quart, Acció privada.- Obra inèdita, mecanografiada.
- GASSOL, V.- Les tombes flamejants.- Barcelona, Atenes A.G., 1923.
- HURTADO, A.- Conferència al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, sobre el tema: L'actual depressió de l'esperit patriòtic i civil de Catalunya, dins de Pensament polític i social (1875-1950).- Barcelona, Ariel, 1977, p. 334-347.
- HURTADO, A.- Història del meu temps (1894-1930). Quaranta anys d'advocat, I.- Barcelona, Ariel, 1969.
- JARDI, E.- Eugeni d'Ors.- Barcelona, Aymà, 1967.
- Llibre de deliberacions i acords de la primera assemblea de la Federació de Dependents de Catalunya.- Reus, 1921.
- LLIGA REGIONALISTA.- Llista de socis.- Barcelona, Impremta Fills Domingo Casanovas, 1911.
- MAINAR, J.- Joventut nacionalista La Falç.- Gran Enciclopèdia Catalana, VIII, Barcelona, 1975, p. 787.
- MOLAS, I.- La Lliga Catalana.- Barcelona, Edicions 62, 1972.
- NOGUER I COMET, R.- Al llarg de la meva vida.- Memòries inèdites, mecanografiades.
- NOGUER I COMET, R.- Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria.- "Anuari de Catalunya", 1917, p. 187-200.- Barcelona, Minèrva, 1918.
- NOGUER I COMET, R.- L'ensenyança professional.- Barcelona, Unió Industrial, 1911.

- PI DE CABANYES, O.- Octubre 1920, dol per la mort del batlle de Cork.- "Serra d'Or", Barcelona, octubre de 1970, p. 45-47.
- POBLET, J.M.- El moviment autonomista a Catalunya dels anys 1918-1919.- Barcelona, Pòrtic, 1970.
- PONT LLADRA, A.- El descans dominical. Estudi ètich.- Palma, F. Soler Prats, 1904.
- Puig i Esteve, J.- Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana.- V. IV, Barcelona, Salvat, 1935.
- RUCABADO, R.- Entorn del sindicalisme.- Barcelona, Editorial Políglota, 1925.
- RUCABADO, R.- L'ingrés de la Federació de Dependents de Catalunya a la Internacional Sindical d'Amsterdam.- Separata de "Catalunya Social" del 16 de maig de 1925, p. 3.
- RUCABADO, R.- El sindicat i el casino.- Barcelona, Publicacions de "Acción Popular", 1923.
- SANS ORENÇA, M.- Els treballadors mercantils dins el moviment obrer català.- Barcelona, Pòrtic, 1975.
- SASTRE Y SANNA, M.- El trabajo intensivo.- Barcelona, Unión Profesional de Dependientes y Empleados del Comercio, 1911.
- SOLA CAÑIZARES, F.D.- Luchas sociales en Cataluña (1812-1934).- Madrid, ZYX, 1970.
- SOLDEVILA, F.- Un segle de vida catalana, II.- Obra col·lectiva sota la direcció de ...- Barcelona, Alcides, 1961.
- UDINA, J.- Josep Tarradellas. L'aventura d'una fidelitat.- Barcelona, Edicions 62, 1978.
- UNIÓ FEDERAL NACIONALISTA REPUBLICANA.- Bases constitucionals de la UFNR. Reglament de l'Assemblea Nacional. Conclusions aprovades de les ponències. Acció de la joventut. Bases d'Organització de la Junta Municipal de Barcelona. Assemblea Municipal de Barcelona. Reglament de la mateixa.- Barcelona, Tip. l'Aveng, Massó, Casas i Cia., 1912.
- VILA, J.M.- La ciutat malalta.- Barcelona, Tallers Gràfics Vicents, 1956.
- VILA, J.M.- El poder feia vacances.- Barcelona, Selecta, 1964.
- VILASECA, E.- Notes sobre els orígens del Partit Català Proletari.- "Nous Horitzons", 4, Mèxic, 1964.

3. DIARIS I PUBLICACIONS PERIODIQUES (x)

"Abrandament"

"Anales de la Comisión Mixta del Trabajo en el Comercio de Barcelona"

"Anuari d'Estadística Social de Catalunya"

"Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona"

"Autonomia"

"Avant"

"Boletín del Museo Social" (a partir de 1914, "Butlletí del Museu Social")

"Boletín del Instituto de Reformas Sociales"

"La Campana de Gràcia"

"Catalunya"

"Cataluña"

"Catalunya Social"

"El Cor del Poble"

"Crónica Mercantil"

"Crónica Pericial Mercantil"

"Cu-Cut"

"De la Nostra Vida" (Portantveu del Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria de Sabadell)

"La Devantera"

"Diario del Comercio"

"Diario Mercantil"

"El Diluvio"

"Estat Català"

"L'Estat Català"

"La Falç"

(x) Les publicacions són barcelonines mentre no indiquem el contrari entre parèntesi.

"La Forja"
"Gent Nova" (Badalona)
"L'Intransigent"
- "Joventut"
"Justícia Social"
"La Lucha"
"Metralla"
"Mirador"
"La Nació"
"La Nació Catalana"
"La Nau"
"Las Noticias"
"El Noticiero"
"Nuestro Programa"
"L'Opinió"
"La Pàtria"
"El Poble Català"
"Polimnia"
"El Progreso"
"La Publicidad" (a partir de 1922, "La Publicitat")
"Renaixement"
"Renaixença"
"Revista de Catalunya"
"Solidaridad Obrera"
"Som"
"La Taquigrafia"
"Tasca" (Organ del Centre de Dependents de Comerç i de l'Indústria de Lleida i sa província)
"La Tralla"
"La Vanguardia"
"La Veu de Catalunya"

4. PERIODICS, FULLS I OPUSCLES DEL CADCI (x)

"Acció del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria"

"Butlletí Escolar de les Escoles Mercantils Catalanes"

"Butlletí del Gremi de Viatjants i Corredors del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria"

CALDERÓ, X.- L'habitació popular. Cases i hotels per a obrers, empleats i estudiants.- Barcelona, Tip. L'Avenç, Massó, Casas i Cia, 1914.

CAMBO, F.- L'acció privada en la vigorització de la economia catalana.- Barcelona, Gremi de Viatjants i Corredors del CADCI, 1917.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA.- Curs 1919-1920. Curset d'Educació Cívica. Professor: Frederic Culi i Verdaquer.- Programa del curs, s.i., s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA.- Es tatuts del...- Barcelona, Estampa y Litografia, s.d. (1904?)

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA.- Es tatuts. Reglament interior. Reglament de la Secció Permanent d'Educació y Instrucció. Estatuts de la Secció Permanent de Socors Mutus. Reglament de la Secció Permanent de Propaganda Autonomista.- Barcelona, Tipografia La Académica, s.d. (1904?)

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA.- Es tatuts.- Barcelona, Tip. Victoria, 1911.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA.- Es tatuts.- Barcelona, M. Galve, 1917.

(x) Hi incloïem aquells textos, la publicació dels quals fou promoguda també pel CADCI.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Es tatuts generals. Reglament interior.- Barcelona, La Polígrafa,

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Es tatuts de la Secció Permanent de Socors Mutus.- Barcelona, Estampa y Litografia Seix, s. d. (1904?)

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Festes del XII aniversari de la fundació del Centre i de la inauguració del seu estatge propi. Del 8 al 16 de maig de 1915.- Barcelona, s.i., s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Projecte d'estatuts per a la Secció Permanent de Cooperativisme.- Barcelona, M. Galve, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Reglament interior del Club de Mar de la Secció d'Esports i Excursions.- Barcelona, s.i., 1915.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Reglament interior del Club de Mar. Secció d'Esports i Excursions.- Barcelona, s.i., 1920.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Reglament per als alumnes de les Escoles Mercantils Catalanes.- Barcelona, J. Riera, 1932.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Classe de Geografia Econòmica a càrrec d'en Rossend Serra i Pagés. Anàlisi de les condicions econòmiques dels països.- Barcelona, Imp. Vda. J. Riera, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1904 a 1905.- Barcelona, F. Giró Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES. Curs de 1905-1906.- Barcelona, F. Giró Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1906-1907.- Barcelona, F. Giró Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1907-1908.- Barcelona, F. Giró

Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1908 a 1909.- Barcelona, F. Giró Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1909 a 1910.- Barcelona, J. Horta Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1910-1911.- Barcelona, J. Horta Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1911-1912.- Barcelona, J. Horta, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1912-1913.- Barcelona, Fiol, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1913-1914.- Barcelona, Fiol, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1914-1915.- Barcelona, J. Riera Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1915-1916.- Barcelona, J. Riera Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1916-1917.- Barcelona, Imp. Catalònia, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Barcelona, Imp. Catalònia, s.d.- Curs de 1917-1918.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1918-1919.- Barcelona, Imp. Elzeviriana, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ES-

ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1919-1920.- Barcelona, Imp. Elzeviriana, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1920-1921.- Barcelona, Imp. Elzeviriana, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1921-1922.- Barcelona, Imp. Elzeviriana, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1922-1923.- Barcelona, Imp. Editorial Catalana, S.A., s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1923-1924.- Barcelona, Imp. Editorial Catalana S.A., s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1918-1919. Curs d'Història de Catalunya.- Barcelona, s.i., s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1919-1920. Curset d'ampliació de comptabilitat.- Barcelona, s.i., s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs 1919-1920. Curset d'Educació Cívica.- Palamós, Llorens Castel.ló, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curs de 1920-1921. Curs d'extensió d'estudis comercials.- Barcelona, Imp. de M. Galve, s.d.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. ESCOLES MERCANTILS CATALANES.- Curset d'expansió comercial. Syl.la bus.- Barcelona, s.i., s.d. (1915?)

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. GREMI DE VIATJANTS I CORREDORS.- Els acords de la Comissió Mixta del Treball en el Comerç de Barcelona i el "Qüestionari" de millores a demanar pels viatjants i corredors. Novembre de 1920.- Barcelona, Imp. Ràfols, s.d. (1920?)

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. GREMI DE VIATJANTS I CORREDORS.- Excursió col.lectiva a París, Versa-

lles, Verdun i camps de batalla, organitzada pel Gremi de... amb la cooperació oficial del Office Français du Tourisme, que s'efectuarà del 26 de març al 4 d'abril de 1923.- Arenys de Mar, Imp. Tatjé, 1923.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT DE COOPERATIVISME.- Projecte d'estatuts.- Barcelona, s.i., s.d.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT D'EDUCACIO I INSTRUCCIO.- Cursets complementaris. Curs de Tècnica dels transports.- Barcelona, Imp. Catalònia, s.d.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT D'EDUCACIO I INSTRUCCIO.- Cursets complementaris. Curs Escola de venedors.- Barcelona, Imp. Elzeviriana, s.d.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT D'EDUCACIO I INSTRUCCIO.- Instruccions per als assistents a les Escoles Mercantils Catalanes.- Barcelona, J. Riera Impressor, s.d.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT D'EDUCACIO I INSTRUCCIO.- Reglament per als alumnes de les Escoles Mercantils Catalanes.- Barcelona, J. Riera Impresor, s.d.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT D'ORGANITZACIO I TREBALL.- Text d'una crida per a una reunió del 3 de novembre de 1917. Full solt, s.i., s.d.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT D'ORGANITZACIO I TREBALL.- Reglament de la Caixa contra l'atur forçós.- Barcelona, Imp. Bibliotheka, 1925.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT DE SOCORS MUTUS.- Exercici 1919-1920. Extracte de comptes, inventaris, dades estadístiques.- Barcelona, Imp. M. Galve, 1920.

CENTRE AUTONOMICISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA (ENTITAT OBRERA). SECCIO PERMANENT DE SOCORS MUTUS.- Extracte de comptes, inventaris, dades estadístiques. Exercici 1918-1919.- Barcelona, Imp. M. Galve, 1919.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA (ENTITAT OBRERA). SECCIO PERMANENT DE SOCCORS MUTUS.- Exercici 1920 - 1921. Extracte de comptes, inventaris, dades estadístiques.- Barcelona, Imp. M. Galve, 1921.

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT DE SOCCORS MUTUS.- Memòria i dades estadístiques llegides en junta general ordinària del dia 15 de juny de 1918, per l'interventor de la Secció Permanent de Socors Mutus, N'Antoni Valls i Capdevila.- Barcelona, Imp. Elzeviriana, s.d. (1918?)

CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA. SECCIO PERMANENT DE SOCCORS MUTUS.- 1906-1907.- Barcelona, Imp. Joaquín Horta, 1907.

Estatuts del Gremi de Viatjants i Corredors del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria.- Barcelona, 1932.

CARRIGA, R.- Curs de fotografia.- Barcelona, Secció Especial de Fotografia del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, 1921.

GRIERA Y CRUZ, P.- La acción de la Comisión Mixta del Trabajo en el Comercio de Barcelona. Reivindicaciones, perspectivas, orientaciones.- Barcelona, Imp. Subirana, 1922.

HOMS, E.- Vos, jove dependent...- Separata de "La Veu de Catalunya" del 27 de setembre de 1911.

"Lluita" (Publicació mensual de la Federació de Dependents de Catalunya)

"Noticiari de la Cooperativa de Consum del CADCI"

"Revista Anyal" (Publicació de la Secció Permanent de Propaganda Autonomista del CADCI)

SECCIO PERMANENT D'ORGANITZACIO I TREBALL DEL CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- Full solt sobre l'actuació passada del Centre en la campanya pel descans dominical.- Barcelona, Imp. M. Galve, 1918.

SECCIO PERMANENT D'ORGANITZACIO I TREBALL DEL CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDUSTRIA.- L'ingrés de la Federació de Dependents de Catalunya a la Federació Internacional d'Empleats i Tècnics d'Amsterdam.- Barcelona, Imp. Vidal, 1925.

SEDO, Ll.- La llei d'indústries i la producció espanyola.- Barcelona, Gremi de Viatjants i Corredors del CADCI, 1917.

SERRA I PAGES, R.- La España económica, social y artística.- Conferències del VIII Curs d'Expansió Comercial de 1914.- Barcelona, 1915.

5. TESTIMONIS ORALS

Jordi Arquer

Jaume Cardús

Joan Fernàndez

Manuel Juliachs

Ramon Carreras i Parset

Ramon Ràfols i Camí

Ramon Sarsanedas

Ramon Sabrià i Roca

Antoni Turró

INDEX

INDEX

INTRODUCCIO	2
LA PRIMERA ETAPA: AUTONOMIA, EDUCACIO I MUTUALISME (1903-1910)	5
1. ELS INICIS (1903-1905)	5
<u>Situació de la dependència catalana a primers de segle</u>	6
<u>Obrerisme, lerrouxisme i catalanisme en els primers anys de segle</u>	9
<u>Orígens i desenvolupament del CADCI. Les primeres seccions</u>	13
<u>El CADCI segons els estatuts de 1904</u>	16
<u>El Centre davant del procés catalanista</u>	22
<u>El CADCI i les lluites dels dependents</u>	27
<u>Conclusions</u>	30
2. SOTA EL SIGNE DE "SOLIDARITAT CATALANA" (1905-1909)	32
<u>La "Solidaritat Catalana"</u>	33
<u>Solidaritat Catalana i Solidaritat Obrera</u>	39
<u>El creixement del CADCI entre 1905 i 1909</u>	44
<u>Les activitats periòdiques</u>	50
<u>La presència en les campanyes i conflictes nacionalistes. CADCI i Solidaritat Catalana</u>	56
<u>Els primers inicis d'un intervencionisme laboral</u>	62
<u>Les seccions entre 1905 i 1909</u>	67
<u>Conclusions</u>	77
LA SEGONA ETAPA: L'EMBRANZIDA DEL CENTRE. RADICALITZA- CIO NACIONAL I REFORMISME SOCIAL (1910-1923)	81
3. CREIXEMENT I CONSOLIDACIO	81
<u>El catalanisme polític i el sindicalisme entre 1910 i 1914</u>	82
<u>Creixement i consolidació del CADCI (1910-1914)</u>	94
<u>Les activitats periòdiques</u>	121
<u>L'acció nacionalista</u>	130

<u>El reformisme social en el Centre: la Secció de Relació i Treball i les primeres accions reivindicatives</u>	161
<u>L'Assemblea de Dependents de Catalunya i la campanya pel tancament de les botiques a les vuit</u>	204
<u>Les altres seccions entre 1910 i 1914</u>	235
<u>Conclusions</u>	253
4. A L'OMBRA DE LA GRAN GUERRA (1914-1918)	255
<u>A l'ombra de la gran guerra</u>	256
<u>Els dependents i la crisi. El CADCI davant del conflicte internacional</u>	271
<u>L'evolució del CADCI entre 1914 i 1918</u>	291
<u>Les activitats permanents entre 1914 i 1918</u>	318
<u>L'activisme nacionalista del Centre</u>	335
<u>Les campanyes de reivindicació social</u>	366
<u>Les seccions entre 1914 i 1918</u>	411
<u>Conclusions</u>	424
5. ENTRE L'AGITACIO NACIONALISTA I L'ESCLAT ANARCOSINDICALISTA. LA CRISI DE LA SOCIETAT CATALANA	427
<u>Entre l'agitació nacionalista i l'esclat anarcosindicalista</u>	428
<u>El CADCI entre 1918 i 1923</u>	441
<u>Les activitats permanents entre 1918 i 1923</u>	472
<u>El CADCI davant l'abrandament i la depressió nacionalistes</u>	486
<u>El CADCI i la lluita de classes</u>	532
<u>Les seccions entre 1918 i 1923</u>	630
<u>Conclusions</u>	645
CONCLUSIONS GENERALS	648
FONTS	665
INDEX	688

UNIVERSITAT AUTÒNOMA
DE BARCELONA
FACULTAT DE LLETRES

R. 94.377

H/D 41

+UAB/08790

